

exkurzem do problematiky loupežnictví. Nabídl mi zajímavou, vědecky relevantní analýzu podstaty sociálně-kulturního jevu loupežnictví v kontextu historické vědy i v souvislostech dobových a regionálních diskursů venkovského lidu. Připomněl mi existenci hranice lidové kultury, která na našem území vede Moravským úvalem. Potvrdil také, že k folklorním sběrům se lze vracet, že jejich život nekončí se zkatalogizováním či první analýzou, že jsou otevřeny i badatelům jiných oborových východisek, aby ho posléze pohltily – připoutaly k sobě.

Dana Bittnerová

Lucie Olivová (ed.): *Postava šibala v asijské slovesnosti.*

Příspěvky z 3. konference Kulturní antropologie východní Asie, proběhnuvší dne 29. 3. 2009 na Katedře asijských studií, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Univerzita Palackého, Olomouc 2009, 178 s.

V domácím akademickém prostředí posledních desetiletí rozhodně nebyvalo obvyklé zasvětit téma konference – a návazného sborníku – problematice spojené s konkrétní mytickou či folklorní postavou. Příčiny tohoto faktu bychom mohli hledat v několika skutečnostech; pravděpodobně nejvýrazněji se ale v tomto případě projevila relativní marginalizace mytologických a folkloristických studií v nedávné minulosti, zesílená soudobým zvýšeným zájmem o analýzy fenoménů materiální kultury ze strany evropské etnologie a o holistický

výzkum kultury ze strany kulturní antropologie. O to více je třeba přivítat aktuální konferenční a ediční počín Filozofické fakulty Univerzity Palackého, který domácímu akademickému prostředí přibližuje problematiku lokálních podob jedné z nejvýznamnějších mytických a folklorních bytostí vůbec, bytosti, kterou je možno považovat téměř za mytickou univerzálii – šibala, šprýmaře, taškáfe, *trickstera*, slovy kulturního antropologa Paula Radina „pravděpodobně nejstarší ze všech mytologických postav indiánské mytologie a možná i mytologie vůbec“ (s. 9).

Publikace je uvedena výjimečnou sumarizující statí folkloristy Jana Luffera z Knihovny Orientálního ústavu AV ČR s názvem „Všudypřítomný šibala“ (s. 7-14), která čtenáře stručně, ale velice erudovaně seznamuje s významem a variacemi této postavy ve světové mytologii, folkloru a literatuře, včetně té populární. Z folkloristického hlediska tvoří tato stať rozhodně nejpoučenější text sborníku. Vlastní jádro publikace, geograficky již téměř striktně zaměřené na oblast jihovýchodní Asie, je pak rozděleno na čtyři základní tematické části.

První z nich, nazvaná „Lidová slovesnost“, přibližuje jednotlivé národní a regionální folklorní postavy jihovýchodní Asie, které je možné identifikovat jako svébytné lokální reprezentace šibalského principu. Úvodní dovedně napsaná studie Kamily Hladíkové „Akhu Tönpa, Bramborský šibala a ti druzí: Postava šibala v tibetské lidové slovesnosti“ (s. 17-29) i přes relativní nedostatek relevantních pramenů analyzuje hlavní šibalské typy, které nacházíme v tibetském folkloru. Nezodpovězena zůstává zajímavá otázka nastiňovaná samotnou autorkou (kterou si čas-

to klademe i v mnoha jiných prostředích, například u folklorního repertoáru některých etnik žijících na území dnešní Ruské federace a bývalého Sovětského svazu), nakolik byly tyto příběhy skutečně výrazně tradovány v autentické místní ústní tradici – či zda za jejich současné rozšíření nevdechme spíše vlivu formalizované školní výuky a médií. Tak například dnes nejznámější příběhy o Akhu Tönpovi totiž pocházejí z čínské publikace vydané v roce 1966 a samozřejmě zobrazují „spravedlivý boj prostého lidu v čele s Akhu Tönpou proti feudálním tyranům“ (s. 18), i když, jak uvádí samotná autorka, jazyk a styl těchto vyprávění prozrazuje jejich pravděpodobný lidový původ. Některé příběhy dalšího tibetského šibala, nazývaného Bramborský, na druhou stranu zaujmou přítomností soudobé literární narativní techniky, tzv. skryté zápletky, typické spíše pro moderní literaturu nebo současné pověsti (s. 20). Následující zajímavá studie Lucie Olivové „Šibalova tvář v čínské slovesnosti a nesnesitelná tíha zesměšnění“ (s. 31-41) patří k těm z folkloristického hlediska teoreticky a metodologicky nejpracovanějším; jediná problematika otázka s ní spojená zní, co vedlo autorku k rozhodnutí nezařazovat mezi čínské šibalské postavy Opičího krále Sun Wukonga pouze proto, že jde o nadpřirozenou bytost (s. 34). Folkloristu zamrzí i v domácím prostředí možná zbytečně používání ze své podstaty nesmyslného antropologického termínu „orální literatura“ (s. 36). Autorka na druhou stranu velice dovedně překračuje „pouhou“ analýzu textů: zabývá se i jejich „ekologií“, tedy sociálním a kulturním kontextem, zamýšlí se nad povahou publika, kterému byly určeny, jejich odlišností od konvenčních literár-

ních norem, a v samotném závěru pak nad relativním nedostatkem šibalských postav v Číně (s. 39-40). Další text z pera Petra Komerse s názvem „Mistr Quynh a Mistr Vepř: Ztělesnění ostrovtipu a prachobyčejného štěstí“ (s. 43-52) se zaměřuje na dvojici nejoblíbenějších šibalských postav vietnamské lidové slovesnosti. Ani zde se autor nevyhýbá popisu kontextu příslušných textů, nezapomíná například na odraz komplikovaných historických vietnamsko-čínských vztahů v analyzovaných vyprávěních a deskripci jejich soudobé reflexe vietnamskou populární kulturou.

Druhá část sborníku, nazvaná „Žerty a buddhismus“, je uvedena studií Zuzany Kubovčákové „Ikjú Sódžun a jeho zenové vtipy“ (s. 55-66), která se zabývá texty spojenými s postavou kontroverzního „odpadlíka“ od tradičních škol japonského zenového buddhismu. Příběhy o jeho kouscích sloužily mimo jiné ke kritice zkaženosti a pohodlného života mnichů v kláštorech *gozan*. Následuje stručnější studie Luboše Bělky „Smějící se Buddha: Hwašang a jeho zobrazení“ (s. 67-73), která se zabývá oblíbenou postavou tibetského buddhismu, v níž se zajímavým způsobem prolínají nejrůznější pseudohistorické, tj. folklorní a mytologické motivy. Autor jasně dokazuje, že se ve skutečnosti nejedná o postavu jednu, jak je často dezinterpretována na Západě, ale hned tři, nazývané Hwašang Mahájána, Arhat Hwašang a Hwašang Putaj.

Třetí část sborníku, „Šibal na jevišti“, se zabývá divadelním zpracováním šibalských příběhů. Otevírá ji vzhledem ke geografickému zaměření sborníku poněkud neorganicky zařazená esej Luďka Richtera „Ohlédnutí za českým Kašpárkem“ (s. 77-79), která zde – i přes svůj nepo-

chybný přínos – působí přeci jen poněkud nadbytečně. Hlavní rysy evropské, tedy i české šibalské tradice totiž daleko erudovaněji nastiňuje propracovaná úvodní stat Jana Luffera. Zpět do jihovýchodní Asie, konkrétně do Vietnamu, se pak vracíme ve stručné, ale dovedně napsané studii Petry Müllerové „Strýček Teu a vodní loutkové divadlo“ (s. 81-87), která nás seznamuje nejen s historií, fungováním a repertoárem vietnamského vodního divadla, ale především s oblíbenou šibalskou postavou strýčka Teu. Ta zaujme především vitální funkcí v současné vietnamské společnosti, když například humorným způsobem vykládá všudypřítomnou zkratku XHCN („socialistický“), vyskytující se i v oficiálním názvu vietnamského státu, jako složeninu slov „stojíš ve frontě celý den“ (s. 84-85) – mimochodem, paralely podobných komických „lidových“ výkladů oficiálních zkratk bychom našli téměř ve všech zemích bývalého socialistického bloku, české země nevyjímaje. Tuto část sborníku uzavírá rozsáhlejší studie Ondřeje Hýbla „Typologie japonské frašky kjógen“ (s. 89-102), která velice podrobně seznamuje s touto jednoduchou dramatickou formou, bohužel s absencí jakékoli použité literatury a i téměř jakékoli vazby na základní téma sborníku.

Z antropologického hlediska je možná nejzajímavější finální část sborníku s názvem „Šibal a národnostní politika“, analyzující využívání této postavy v rámci etnické politiky čínského státu. Otevírá ji v celku knihy pravděpodobně vůbec nejpropracovanější studie z pera Lubici Obuchové nazvaná „Sestry v písni: Liu Sanjie a spol.“ (s. 105-120), představující folklorní postavu Třetí starší sestry z rodiny Liu, archetypální představitelku vtipných

a odvážných dívek zhuangské písňové kultury, která svými písněmi údajně dokázala zahanbit i klasicky, konfuciánsky vzdělané učence. Obuchovou zajímá především využití této postavy v procesu etnické identifikace prostřednictvím umělecké a populární kultury, hlavně divadla a filmu, ale i její využití (včetně celé zhuangské písňové kultury) jako obchodní značky a turistické komodity. Podobnou problematikou se zabývá také zajímavá závěrečná studie Ondřeje Klimeše „Nesridin Ependi a národnostní politika ČLR v Xinjiangu“ (s. 121-137), všímající si lokální ujgurské podoby tohoto panislámského taškáře a jeho využívání čínskou národnostní politikou. Klimeš se konkrétně zaměřuje na tři způsoby, jimiž je tato postava do etnické politiky zapojována: obohacování čínské státní kultury lokálními etnickými prvky, podporování žádoucí transnacionality menšinových kultur a politika exotizace a komercializace menšinových kultur, sloužící především vnitrostátnímu turismu. Autor uvádí celou řadu postřehů, které mají v rámci této problematiky téměř obecnou platnost (např. s. 129, 133, 134).

Součástí sborníku je i rozsáhlá a obsahově zajímavá obrazová příloha, čítající 32 stran, jejíž kvalitu bohužel snižuje podprůměrné grafické zpracování. Podobně podprůměrně bohužel působí i celkové grafické provedení sborníku, včetně značně nenápadité obálky. Sborník je dále doplněn medailonky všech autorů a rejstříkem, zcela ale absentují cizojazyčné abstrakty.

Sborník *Postava šibala v asijské slovesnosti* je nutné obecně hodnotit jako velice potřebný, podnětný a kvalitně strukturovaný ediční počín. Na druhou stranu představuje další z mnoha příkladů tristního stavu soudobé domácí akademické reflexe nejen

folkloristické teorie a metodologie, ale i zcela základních pramenů, stavu, který je bohužel obecným jevem a netýká se pouze orientalistických disciplín, ale prakticky celé akademické obce. Situace, kdy při analýzách zahraničního folklorního repertoáru zdánlivě objevujeme skutečnosti, které byly v humanitních vědách obecně známé už na konci 19. století, je tak dalším smutným dokladem dnes panující „fachidiocie“ (a to texty autorů recenzovaného sborníku patří rozhodně k tomu poučenějšímu, na co lze v tomto směru v dnešní produkci narazit). Je až s podivem, že odborní pracovníci důkladně znali „svého“ materiálu se opovží v *akademické* studii jako ilustrační příklady české/evropské pohádkové tradice používat esteticky, pedagogicky a především dramaturgicky upravené *filmové a televizní pohádky* (!) (např. v necitované „televizní pohádce ze sedmdesátých let Honza málem králem“, s. 24) či nefundovaná amatérská tvrzení vzbuzující místy až úsměv (jako „Námět byl nepochybně převzat z Evropy, neboť děj téměř přesně kopíruje příběh známý i z našeho Dařbujána a Pandrholy“, s. 98), které by se neodvážili bez uzardění vyřknout ani ti nejspekulatивnější mytologové 19. století typu Václava Krolmuse. V souostroví tvrzení tohoto typu pak rozhodně nepřekvapí skutečnosti jako absence transkulturního přehledu a známého příběhu o sporu o dítě-dědice, který je srovnáván pouze s čínským dramatem *Křídový kruh*, i když jde o vyprávění rozšířené v mnoha zemích světa (s. 26), stejně jako u příběhu o zenbuddhistickém mnichovi Ikkjú a jeho mnišském rouchu, který je ve skutečnosti mezinárodním pohádkovým typem (s. 60). Jen díky amatérské znalosti v lepším případě pouze estetizované literární „folklor-

ní“ tradice, v tom horším pouze terciálních folklorismů v oblasti literární a audiovizuální tvorby pro děti, tak může například autorka první studie tvrdit, že „na rozdíl od západní tradice lidových vyprávění tedy v tibetských lidových příbězích často chybí důraz na morálku a ctnost. Hlavním posláním je vždy zobrazení vítězství slabého/chudého nad silným/bohatým“ (s. 21).

V tomto směru tvoří určitou výjimku dvě autorky – především editorka sborníku Lucie Olivová, která neváhá uvést v širší známost orientalistů mezinárodní folklorní katalog Antti Aarneho a Stitha Thompsona, i když jej nesprávně označuje jako katalog motivů (jde samozřejmě o *typy*, mezinárodní katalog folklorních motivů jakožto základních dějotvorných jednotek vydal samotný Stith Thompson v letech 1932-37), třebaže poněkud překvapivě nepracuje s jeho aktuálním třetím revidovaným vydáním z roku 2004, ale s pracovním slovenským překladem druhého vydání z roku 1960 (s. 31-33). Folkloristickou poučenost v oblasti ekologie folkloru pak vykazuje i Lubica Obuchová, která výjimečným způsobem analyzuje funkci písní v tradiční zhuangské společnosti při řešení lokálních či rodinných konfliktů a zabývá se i jejich funkcí při ritualizovaném namlouvání (s. 105-111).

Obecným problémem sborníku je i neustálá, marná a dnes již značně anachronicky působící snaha o hledání historického předobrazu nejrůznějších mytických a folklorních postav (např. vietnamského Mistra Quynha, včetně spekulací o tom, kolik mu muselo být v době konání jeho šprýmů let, s. 43-44, či Třetí sestry/sestřičky, s. 112), ačkoli již úvodní Lufferova studie jasně ukazuje, že jde o snahy zcela zbytečné – již od konce 19. století totiž

víme, že lidová slovesnost nefunguje tak, že „na autentické jádro se časem nabalila řada dalších nánosů, někdy smyšlených“ (s. 44), byť si to mnoho pozitivisticky orientovaných badatelů, především historiků a archeologů, myslí dodnes. Folklor totiž není a nikdy nebyl „pokřivenou historií“, ale historií kolektivní, lidovou, vytvářenou nikoli na základě svébytně dezinterpretovaných „faktů“, ale jejich dobového sociálního a kulturního kontextu.

I přes výše uvedené nedostatky, sdílení ale velkou částí (nejen) domácí akademické obce, představuje recenzovaný sborník výjimečný a potřebný ediční počín, za který je nutné jeho autorům, v čele s editorkou Lucií Olivovou, nepochybně poděkovat s přáním, abychom se brzy dočkali další podobně tematicky zaměřené publikace.

Petr Janeček

Naděžda Pelcová: *Vzorce lidství. Filosofické základy pedagogické antropologie.*
Portál, Praha 2010, 261 s.

Tento učební text svou strukturou a výzvou k reflektivnímu přemýšlení o sdělovaném prozrazuje profesní zkušenost autorky, která je vedoucí katedry občanské výchovy a filosofie na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Didaktické prvky však při četbě knihy nepůsobí nijak rušivě a dílo tak kromě využití v rámci výuky svými důvěrně známými, uklidňujícími a možná i provokujícími motivy jistě najde i další čtenáře z řad odborné veřejnosti. Zdá se, že ve druhém vydání knihy autorka čtenáři poskytuje větší prostor pro konstrukci vlastní hypotézy, jak se k problému správ-

né výchovy a vzdělávání postavit, avšak tím spíše je nutno jej vybavit inspirací srovnáním historických textů s podrobnějším výkladem, který se neomezuje pouze na odkazy, ale více je rozvádí do pochopitelnějších souvislostí, podrobněji vysvětluje citovaná tvrzení a srovnává.

Vzorce lidství nejsou a ani nemají být seznamem možných odpovědí, nejsou ani hotovým receptem na to, jak vzdělávat a vychovávat. Autorka pomáhá tomu, *koho to zajímá*, nahlížet na člověka ne jako na objekt zájmu výchovy a vzdělávání, ale naopak na výchovu a vzdělávání jako na základní atribut člověčenství, ba dokonce jako na samou podmínku existence člověka ve společnosti. Je obdivuhodné a povzbuzující, že pohled na pedagogiku ne jako na strohou vědu se stanovenými pevnými cíli, ale jako na interaktivní disciplínu, ve které se učí učitel i žák, je artiklem nejen studenty požadovaným, ale zde i pedagogem preferovaným: „*homo educans et homo educandus* – člověk jako bytost vychovávající a vychovávaná.“ Plně žitý život je plný vnímaných napětí a paradoxů, proto i výchova jako to, „co člověka určuje a charakterizuje“, se pohybuje v dilematech – není (neměla by být) předem daným procesem vedoucím k dosažení stanovených cílů. Jak autorka připomíná, otázka: „Co je člověk?“ stojí podle Kanta v pozadí celého filosofování a „čím více toho o sobě víme, tím bezradněji stojíme před úkolem odpovědět na to: Kým jsme?“

Knihy je metodicky strukturována do čtyř základních oddílů: Úvod, Mytická antropologie, Historická antropologická paradigmatata a Podoby moderní filosofické antropologie. Úvod není jen formální a obsahově povinnou první součástí textu, ale spíše jemnou „návnadou“ k povzbu-